Szále László

Fekete zongora

Történelmi vitadráma két részben

Szereplők:

ADY ENDRE, a látogató
GRÓF TISZA ISTVÁN, a házigazda
ALMÁSSY DENISE, Tisza István unokahúga
LÁSZLÓ, az inas
ESŐKABÁTOS
KATONATISZT
ELSŐ KATONA
MÁSODIK KATONA

A darab száz évvel ezelőtt játszódik, az első világháború végnapjaiban. Másfél évvel Trianon előtt. Két főszereplője van: a költő és a politikus. Ady Endre és Tisza István. Kivételes formátumú emberek, akik szinte semmiben sem értettek egyet, de mindketten szerették és féltették a fajtájukat, hazájukat. Ki szerette jól? Ki szerette rosszul? Csak azt tudjuk, mi lett a vége. Ady ízig-vérig modern ember, annak minden jó és rossz tulajdonságával. Tisza ízig-vérig régi vágású magyar úr, annak minden jó és rossz tulajdonságával. Tisza a régit védve a robbanást akarta elkerülni, nem sikerült. Ady forradalomban születő modern, demokratikus Magyarországot akart – neki sem sikerült. Vagyis: a Tisza védte Magyarország megsemmisült, az Ady álmodta Magyarországból nem sok vált valóra. Máig.

Tisza is, Ady is sejtette, hogy közel a vég – az övék is –, de hogy milyen közel, és pontosan mit hoz majd, azt nem tudták. A darab egy különös találkozás története: ahogyan Magyarország tragédiáját két – egymással örök harcban álló – ember látja, s fájdalmasan átéli egy végső nagy vitában. Az okokat keresik, az okozat pontos ismerete nélkül. Keresik keserűen, dühösen, a jelenről sokszor megfeledkezve, sodródva az indulatoktól, a kétségbeeséstől.

A nézők kényelmes zsöllyéikben mindent tudnak. Vagy legalábbis többet, mint a nagy költő és a nagy államférfi. Egyszerű: az ő ismeretlen jövőjük a nézőközönség ismert múltja.

Hőseink szemben állnak céljaikban, s egyek gyászukban. Érzik, de beteljesedve még nem láthatják, hogy hazájukat, a régi Magyarországot a nagyhatalmak a „nemzeti nagyléttől" való megfosztásra ítélték. Mi a kis ország sorsba beleszoktunk, de a nemzettest csonkulása még sokáig sajogni fog – talán addig, míg a kisebbségi magyarság szülőföldjén nem kap társnemzeti pozíciót.

Találkozásuk időpontja 1918. október 31-e délutánja. Pest az „őszirózsás" forradalom lázában ég. Tiszát ezekben a napokban több barátja, híve igyekszik meggyőzni, hogy utazzon vidékre, mert az élete veszélyben van: forradalmi időkben a történések kiszámíthatatlanok, ne tegye ki magát a bosszúszomjas, vak indulatoknak, melyeknek egyik fő célpontja éppen ő. Ilyen tartalmú üzenetet küld neki fő politikai ellenfele, Károlyi Mihály is.

A történész Vermes Gábor, Tisza hiteles monográfusa így ír ezekről az órákról: „Egy ismeretlen személy érkezett Tiszához, és figyelmeztette őt a közelgő veszélyre. Tiszának inasa azt tanácsolta, hogy a ház hátsó szárnyán egy ablakon keresztül hagyja el a házat. Tisza azonban – már érezve, hogy újabb gyilkossági kísérlet van készülőben – állítólag visszautasította ezt a tanácsot, és a következőket mondta: …Nem ugrom én sehová – ahogy éltem, úgy fogok meghalni."

A darab arra a feltételezésre épül, hogy ez az ismeretlen személy Ady Endre volt. Nincs olyan történelmi bizonyíték, amely ezt alátámasztaná, de olyan tény, adat sincs, amelyik kizárná, hogy ez a két „halálra ítélt" ember találkozott ezen a napon. Hacsak nem Ady egészségi állapota. Aki azonban nemcsak költőnek volt különleges, hanem betegnek is. Alig tudott lábra állni, de október 31-én bizonyíthatóan ott volt a forradalom főhadiszállásán, az Astoriában. S amikor az orvosok végleges szellemi leépülést (dementia paralytica) diagnosztizálnak nála, ez a „leépült" szellem még megírja egyik legmélyebben látó versét, amely mintha a leendő trianoni döntéshozókhoz szólt volna, mint valami könyörgésbe zárt prófécia: Ne tapossatok rajta nagyon, / Ne tiporjatok rajta nagyon (…) Mi voltunk a földnek bolondja, / Elhasznált, szegény magyarok, / És most jöjjetek, győztesek: / Üdvözlet a győzőnek.

A kérdések: van-e még kiút, vagy már minden elveszett? Szükségszerűen jön-e Trianon, vagy bölcsebb, jobb politikával elkerülhető lenne, lett volna? Ady miért akarja olyan csökönyösen megmenteni Tiszát, legnagyobb ellenfelét? Miért állnak szóba egymással? Mi az, ami fölülírja ellenszenveiket és ellentéteiket? Egyáltalán: hogy' kerül a nagybeteg költő a Róheim-villába? Ki az, aki odahívja? Aki – titokban – mindkettőjükért rajong? Mi a tét? Egy gyilkosság megakadályozása? A forradalom makulátlansága? Vagy az új Magyarország nem születhet meg a régi nélkül? Miért vágyunk mindig a változásokra, s miért csalódunk bennük újra meg újra?

Rendszerek jönnek, mennek. Elenyésznek, megdöntik, váltják, változtatják őket… Ám csak a rendszerek mennek, a problémák – mutatis mutandis – maradnak. Miért?

Eltelt száz év, s még mindig több a kérdés, mint a válasz…

II. rész

1. jelenet

A helyszín ugyanaz, Tisza föl-alá járkál, Ady alszik egy karosszékben, félrebillent feje a tenyerében nyugszik. Tisza háttal áll összekulcsolt kézzel, nem látja Adyt. Lassan a közönség felé fordul, de inkább mintha magában beszélne.

Tisza Összefogás? Ki fogjon össze? Hogyan? Ki ellen? És miért? Azt hiszi, az összefogás varázsszó? Csak akarni kell, s kész a győzelem? Nem, az összefogás nagy munka. Mindenkinek meg kell változnia hozzá. Ön meg akar változni? Én sem. Talán, ha akarnék, sem tudnék… Tűz és víz összefogása pedig lehetetlenség. Ha közelítenek, elemésztik egymást.

Ady fölriad, úgy tesz, mintha csak a szemét dörzsölte volna.

Tisza … Ezt a tüzet már maguk rakták: hadd égjen el, ami még maradt ebből a szerencsétlen országból. Aztán majd oltsák el, ha tudják. Mert mindig lesznek még radikálisabbak, akik szítják a tüzet, s tovább akarják vinni a forradalmat – az ő győzelmükig. Akár az utolsó emberig.

Ady Egyszer minden pohár betelik. És akkor nincs tovább. Új pohár kell, s legjobb a régit összetörni. Ön sokat tett azért, hogy idejutottunk. Az ön működése is obstrukció volt: az ország fejlődésének obstrukciója. Ön egykor kikergette a házból az akadékoskodó képviselőket, mi most kikergetjük önöket a hatalomból. Országházhoz palotaforradalom illik, országhoz igazi, népi forradalom.

Tisza Ön irtózik a háborútól, de úgy látom, akkor szereti a vért, ha az ön kedvére ontják. A versei tocsognak a vérben. De biztos benne, hogy attól tényleg megtisztul a világ?

Ady Vértől finnyáskodik egy háborús bűnös? Különben a respublikának – ezt Petőfi mondta – nem az a fő jelszava, hogy le a királlyal, hanem a tiszta erkölcs. Ha belegondol, megérti: Jézus „szeresd ellenségedet” mondata óta ennél nincs forradalmibb gondolat. Igaz, a tiszta erkölcshöz muszáj eltakarítani a királyt és lakájait. Vér csak azért kell, mert maguktól nem mennek. Ezt bizonyították tegnapelőtt is, amikor a békésen vonuló tüntető tömegbe lőttek a Lánchídnál, Lukachich városparancsnok pedig

szökött katonák kivégzésére adott parancsot. Szégyenletes. Tudom, hogy az urak régóta szervezkednek a forradalom ellen, de az hiábavaló erőlködés. Erősnek hisszük magunkat, s erősek is vagyunk… *Kimerülten elhallgat, aztán halkan folytatja.* Én már csak lélekben vagyok jelen, de ~~u~~jjong a lelkem, hisz' tudom, közöm van hozzá, s már nélkülem is menni fog… Nem a háború az igazi nagy kaland. Egy nép öntudatra ébredésének a forradalom az iskolája. Abban ismeri föl valódi erejét és nagyságát. S ha egy nép meg tudja vívni győztesen a saját forradalmát, akkor föl tudja építeni a saját békéjét is. Ezért írtam, küzdöttem egész életemben, hogy a nép azt az első lépést, a döntő lépést megtegye. Mert itt az első lépés a döntő lépés! A vers sem más, mint az öntudatra ébresztés, s igen, a lázítás eszköze. És ehhez erős szavak kellenek.

Tisza Az erős, túlzó szavak legfeljebb féligazságok, s önt ezek éltetik, az egyoldalú, gőzös harsányságok. Túlozni kell, hazudni kell, uszítani kell, démonizálni kell… Abban igaza van, hogy a tömeget árnyalt igazságokkal nem lehet fölbőszíteni, forradalomba rángatni. Maga évek óta uszít, lázít, s rohanna a forradalomba. Rohant tíz éve, nyolc éve, öt éve. Jósolta, jövendölte, mint egy őrült, aki fáklyával rohangál a szalmakazlak között. És a kazlak hallgattak. Az emberek tudják, hogy az élet: a munka és a biztonság, nem pedig a fölfordulás. Abban pedig végzetesen téved, hogy a győztes forradalmár győztes lesz a békében is. Az más műfaj. Más a fölfordulás, más a rend. Más elvenni a hatalmat, és más azt gyakorolni. Más műfaj a rombolás, más az építés. Csak nemet mondani, csak tagadni, az politikának nagyon kevés… De hát hol van az ön forradalma?

Ady Már ott van az utcán. Hamarosan meglátja…

Tisza Milyen forradalom az, amelyik az egyik gróf helyett egy másikat ültet a hatalomba. Méghozzá olyat, aki… (legyint). Ez a forrongás nem a nép erejét fogja megmutatni, hanem csak azt, hogy egy ország végzetes legyengülését kihasználva zavarosban halászó kalandorok hogyan szerzik meg a hatalmat, miközben fogalmuk sincs róla, mit kezdenek vele holnap.

Ady Majd meglátja. Ha meglátja… Nem akarom, hogy a bűnösből mártír legyen, s hogy forradalom tisztaságán szeplő essék. Azt akarom, hogy Magyarország egykor mindenható ura ellenzékbe szorulva nézze végig, milyen ország születik akkor, ha a tehetségtelen és önző urak helyett a nép veszi a kezébe a maga sorsát. Igen, ezt akarom.

Tisza A nép keze? Ezt komolyan gondolja? Ne higgye, hogy nem örülnék, ha láthatnám, hogy hazám a kiművelt emberfők országa lett, s a politikában a felelős választók akarata érvényesül. De hogy ezt meglássam, még legalább száz évig kellene élnem. *Rövid szünet után* Vagy ezerig. Azt hiszi, itt száz év múlva demokráciát fog látni? Népuralmat? Nem. Itt uram, vagy diktatúra lesz, vagy valami populista áldemokrácia. Cseber – veder. Az egyik parancsol, a másik manipulál. Nem hiszek a közeli tömegdemokráciában. Az intelligencia, a kompetens parlamenti többség vezető szerepében hiszek.

Ady A forradalom éppen azért szükségszerű, hogy ezt az úri libikókát összetörje. Tudom, a magyarországi tömegek ma még jó birkanyájak, melyeket a papok és urak kedvük szerint hajkurászhatnak. De jönnek a szocialisták, s megerősítik a tömegekben az öntudatot és kultúrerőt. Ez az én célom is…

Ady hirtelen megszédül, s a szék karfájába kapaszkodik.

Ady …Napok óta nem keltem föl az ágyból… Azért kíváncsi lennék rá, ön tenne-e akár egy lépést is értem? Elmenne a halálhoz alkudozni, hogy hazája legnagyobb költőjének még egy kis időt kérjen? Megtenné?

Tisza Nem. Ön mindent elkövetett, hogy siettesse a saját halálát. Én nem kívánom magának, hogy lássa a forradalma eredményét. A terrort, a káoszt, s be kelljen látnia, hogy amire az életét tette, a szocializmus nem létezik.

Ady Tudom jól, nem érem meg, hogy a forradalom eredményét megtapasztaljam, de arra büszke vagyok, hogy tettem valamit azért, hogy ez az ország megváltozzon.

Tisza A háborút elvesztettük, igaza volt a maga Károlyijának. Ezt nyílvánosan is beismertem két hete a parlamentben**.** Értelmetlen volna minden további áldozat. Most a legfontosabb, hogy minden módon keressük azokat a békefeltételeket, amelyeket ellenségeink elfogadnak, és a Monarchia létfeltételei is megmaradnak. Ez talán még lehetséges. Ebben azonban nekem már aligha lehet szerepem.

Ady De, lehet. Igaz, ön „erős kezével" semmit nem engedett, amit a Nyugat példája és a hazai progresszió évtizedek óta sürget. Ám homokzsáknak jó lehet, ha az új hatalom léghajója túl magasra akarna szállni.

Tisza Sosem álltam a nyugati kultúra, a jó eszmék útjába. A magyar nemzet sorsát az garantálta évezreden át, hogy szerves kapcsolatban tudott maradni a Nyugattal. Megismerte a nyugati kultúra összes vívmányát, de annak csak az egészséges hajtásait ültette át a nemzeti élet talajába. A beteges divatokat nem.

Ady És ki mondja meg, hogy melyek az egészséges hajtások? Maga?

Tisza Higgye el, a gondolkodás szabadságát a zsarnoki hatalomnál ma sokkal inkább veszélyezteti a hipermodern jelszavakkal dobálózó félműveltség lármás terrorizmusa. Ami annál türelmetlenebb, minél felületesebb. Egyedül üdvözítőnek tekinti magát, és a sötétség, a maradiság gyászvitézeinek bélyegez minden másként gondolkodót. Szememben az igazán gondolkodó ember nem vitatja el a gondolkodás szabadságát „a sötétség gyászvitézeitől" sem. Hátha – becsületes vitában – be tudják bizonyítani, hogy nem azok. Az ellentétes áramlatok szabad mérkőzésétől várhatjuk csak haladásunkat, az igazi felvilágosodást. Az egész európai kultúra nagy erőpróbája, hogy fenn tudja-e tartani a gondolkodás valódi szabadságát! Hogy dogmák, divatok követése helyett, korlátot nem ismerő őszinte törekvéssel megyünk-e az igazság, a dolgok mélye felé.

Ady befogja a fülét.

Ady Túl szép.

az óra üt (4)

Tisza az órát igazgatja, aztán leül, majd újra föláll.

Tisza Mondja, nem Károlyi küldte magát? A minap már üzent…

Ady Engem nem lehet küldeni… Még kérni sem.

Tisza Akkor miért jött ide?

Ady Hogy ne öljék meg. S elhiheti, nem azért, hogy nekem hálás legyen, vagy mert szeretném, ha szeretne. Valaha, talán… de az nagyon régen volt. A lelkiismeretem hozott ide, semmi más.

Tisza Önnek olyan is van? Azt hittem, azt csak a versekben használja. Ott jól mutat. Nem kell más hozzá csak szó és szó.

Ady Engem nem tud megsérteni. Tele vagyok embergyarlósággal, tudom, és nem is tagadom. Számomra is megrendítő az olvasók szeretete, s az a nagylelkűség, ahogy a Nyugat gyarlóságaimmal együtt magáénak vállalt. De köteteim mellett éppen a Nyugat lapjai tanúskodhatnak arról, hogy ezek a gyarlóságok

lehullanak rólam, amikor azért veszek ceruzát a kezembe, hogy valljak, írjak, különösen pedig, hogy verset írjak.

Tisza Hogy van ez? Külön erkölcs a versben, külön az életben? A vers nem az életerkölcsből fakad? A költő élhet jellemtelen, gyáva, önző életet, s elég, ha a verseiben egyenes, bátor és önzetlen?

Ady Nem érti. Semmit sem ért. A költészet igazságát vállalt, megszenvedett eszmék éltetik, nem a költő személyes gyarlóságai. Azoknak semmi közük hozzá. Nem volt közük Villonnál, Balassinál, Shakespeare-nél, Verlaine-nél sem. Az igazgyöngy fénye független attól, milyen piszok került a kagylóba, a virág szépsége is attól, hogy finom televényből nő ki, vagy bűzös mocsárból. Ne az én gyengeségeimmel foglalkozzon, nem én vagyok a fontos, hanem az igazságaim. S az biztosan igaz, hogy Magyarország elmaradott ország, tudatlan ország, igazságtalan ország, ahol a méltatlanok uralkodnak és lopnak, a méltók senyvednek és tűrnek.

Elcsuklik a hangja, mint akinek nincs elég levegője. Zihál még egy kicsit, aztán folytatja.

Ady Önt sem feddhetetlen, úri erkölcse szerint fogja megítélni az utókor… Mi a különbség? Talán csak annyi, hogy maga titokban járt a Magyar utcai úri bordélyba, én pedig nyíltan. Nem szégyen a nőket szeretni, ha pénzzel fizetünk is, nem szerelemmel. A verseimet nem eszerint fogják megítélni. És önt is aszerint fogják, hogy mit tett ezzel az országgal. S mit nem tett, amit – minden látó szem szerint – tennie kellett volna. Az országot az ön háborúja és gyalázatos nemzetiségi politikája sodorta végképp a tönk szélére.

Tisza Meddig szajkózza még ezt? Mindig nyitott voltam a tárgyalásokra, és a méltányos jogkiterjesztésre. Az volt a célom, hogy a nemzetiségek jól érezzék magukat, persze nemcsak „vendégszeretetből", azért is, hogy ne törjék a fejüket az elszakadáson. De mindig többet és többet akartak, ha a kisujjamat nyújtottam, a karom kellett volna nekik.

Ady De ha nem nyújtja a karját, a feje is odavész. Maga mindig mindenről elkésett. Még a múlt hónapban is szaladgált Romániától Boszniáig, nyújtogatta a karját, de már senki sem volt kíváncsi rá. Azt hitte, még ön diktál, s ők beérik engedmények morzsáival? Nem érzi, milyen végzetes gőg vezette, amikor a szarajevói tartománygyűlésen kioktatta a tárgyalópartnereket, s butaságnak nevezte a nemzeti önrendelkezési jogról szóló deklarációjukat?

Tisza Szarajevóban a boszniai szerb és horvát politikusok küldöttsége elém tett egy memorandumot, mely olyan volt, mint a mi ultimátumunk 14-ben Szerbiának – elfogadhatatlan. Aztán sunyi képpel lesték, mit szólok hozzá. Igen, diplomatához nem méltó módon kijöttem a sodromból ekkora arcátlanságra. Az asztalra csaptam, és figyelmeztettem őket: azok, akik Magyarország szétesésére számítanak, meg fogják tapasztalni, hogy az ország még elég erős ahhoz, hogy ellenségeit szétzúzza, mielőtt maga is elpusztulna. Nyomban fölálltak – mint akik csak erre várnak – s hajdemo! (menjünk) fölkiáltással szó nélkül eltávoztak.

Ady És ezt az öngyilkos, felelőtlen lépést és asztalcsapkodást ön még most is helyesnek véli?

Tisza Nyilvánvaló volt, hogy eszük ágában sincs tárgyalni. Akkor úgy véltem, helyes, ha erőt mutatok. Hogy azt higgyék, Magyarország mégsem állhat olyan rosszul, ha én így merek beszélni. Meg aztán nem is voltak komoly tárgyalófelek, inkább látszottak ambiciózus, önjelölt politikusoknak, mintsem a nép valódi képviselőinek.

Ady Most már viszont ilyen tárgyalókat sem talál. Nem tárgyal velünk senki. Elvesznek mindent, amit csak tudnak.

Tisza Bonyolult ügy ez. Magyarország kétségkívül olyan állam, amelyben sok nemzetiség él együtt. És igaz az is, hogy minden állam – akarva, nem akarva – egységes nemzetállamot igyekszik létrehozni. De ebben nem az etnográfia a lényeg. Nézze meg az elzászi németeket. Száz év alatt politikailag beleolvadtak a francia nemzetbe, anélkül, hogy német nyelvüket és faji jellegüket feladták volna. A népcsoportok közti különbségeket, ellentéteket természetes módon is csökkenti maga az együttélés, a közös sors, a közös törvények – és a környezet, mely idővel közös szülőfölddé válik. A népközösségek államalkotási vágya azonban a mélyben megmarad. Előbb vagy utóbb bekövetkezik az öntudatra ébredés pillanata, és elemi erővel tör ki a vágy, hogy ő is alkosson államot. A nagy kérdés: előbb vagy utóbb? A nép érett meg rá, vagy csak a helyzet? Meggyőződésem, hogy ma még nemzetiségeink is jobban járnának Magyarországban. Az elvesztett háború után azonban fölbátorodott az államalkotási vágy Magyarország népeiben. Ennek jogosságát nem vitatom. Viszont a magyarság vágya is az, hogy ezer éves államát fenntartsa. Ezt a jogát nem vesztette el a háborús vereséggel. A győztesek diktátuma ellen azonban nincs semmi fegyvere.

Ady Én is félek attól, ami ránk következik. De talán nem is kell fegyver. Kétszáz éve még nem voltak nemzetállamok, s valószínűleg kétszáz év múlva sem lesznek már. Ma még úgy látszik, a nemzetek erősödnek és egységesülnek, de ez csak előjátéka az emberiség elkerülhetetlen egységesülésének. Ezért mondom fölségesnek az internacionalizmust.

Tisza Az nem érv, hogy régen nem voltak nemzetállamok. Régen repülőgép sem volt. Hiába temetik az emberiség nevében a nemzetet, az még nagyon sokáig megmarad. Talán Molière írta valahol: aki az egész emberiség barátja, az nincs ínyemre. Hatalmas erő az, amit a nemzethez tartozás érzése ad az embernek. Ez a kötődés emeli ki az egyéni önzés sivárságából.

Ady És emeli be a nemzeti önzésbe, meg az ebből fakadó értelmetlen háborúkba.

Tisza Háborúk, öldöklések akkor is voltak, amikor még nem léteztek nemzetállamok. A francia forradalomnak például egyáltalán nem volt nemzeti jellege. Az egész emberiséget boldogító jelszavak mámorában küldtek ezreket guillotine alá… Én úgy képzelem el a nemzetet, mint valami élőlényt, amely magához ragadja a hozzá tartozó egyéneket, erős kapcsolatot létesít köztük, és elválasztja őket más nemzetek tagjaitól. De a lényeg – mondom – nem a speciális nemzeti jellemvonásokban van, hanem az összetartozás érzésében. Ami ott van a székelyekben, a magyarrá lett jászokban, kunokban, s a magyar érzelmű tótokban, svábokban, zsidókban, örményekben is. Katonáink hősiessége is azt bizonyítja, hogy ez az érzés hatalmas erő… Szívemen viselem én is az egész emberiség boldogulását, de csak ha az egybe van kötve a magyar nemzet haladásával, virágzásával. Különben nem tudom a szívemen viselni.

Ady Ne állítsa a kettőt szembe egymással. Magyar vagyok, minden porcikámban, fájó idegemben – és magyarul és emberül a legbecsületesebb internacionalista. A nemzetiségi kérdés ma valóban a „legvéresebb" kérdés, de van archimédeszi pontja: a demokrácia. Magyarország csak mint sok színű, sok népű kultúrország, csak mint demokrácia boldogulhat, s vihet javakat az emberiség kincsesházába.

Tisza Abba a kincsesházba a magyarság csak a saját – igen, sokszínű – kultúráját viheti, nem az átvett internacionalista bóvlit. Az van ott elég. Azt mondják a „modernek", nincs nemzeti szempont, csak nacionalista előítélet van. Ez hazugság. De vajon miért

mondják? Nemzeti nagyság, önfeláldozás? Ugye, nevetséges. Mi van helyette? A létért való küzdelem sivár ösztöne? A cégér persze a magasztos emberiség, világpolgárság, a lényeg azonban a minden közcél szolgálata alól felszabadított, és minden kötelességérzet nyűgétől megmentett egyén jóllakása…

Ady: Tudom, most azt jön: micsoda alantas gondolat, hogy a Talpra magyart nem lehet üres gyomorral szavalni… Amikor ön ezt írta, még arra sem vette a fáradságot, hogy pontosan idézze szegény Szabó Dezsőt. Az a „méltatlankodó tanár", akitől ön annyira félti az ifjúság lelkét, így fogalmazott: „...Meg kell gondolni, hogy a Himnuszt – nem a Talpra magyart – éhes hassal csak egy bizonyos ideig lehet énekelni..." Azért ez így más. Szabó Dezső nem a hasát, hanem a hazáját féltette, ahogy ön is félti. Azaz dehogy úgy. Tudja, mi az érdekes? Ez a mondat még szállóige lesz, de nem a Szabó Dezső féle pontos, igaz – hanem a maga eltorzított, cinikus változata esélyes rá, hogy fönnmaradjon.

Tisza Maga beszél nekem pontosságról, maga költő. Verset lehet költeni, országot nem.

Ady Gúnyolódik. A költészet arra bizonyosan nem alkalmas, hogy a kormányzás hétköznapjaira recepteket adjon, de jövőképet tud adni arról, hogy milyen egy jó ország. Önről a barátai mondták, hogy Tisza István mindig eléri, amit akar, de mindig csak kicsit akar. Napóleon még azt mondta: lehetetlen, ilyen nincs franciául. Ön soha meg se kísértette a lehetetlent. Bár egyben mégis a lehetetlent akarta: egy halálra ítélt rendszer életben tartását. Ön hatalma teljében nagyot alkothatott volna. Volt hozzá ható ereje, csak képzelő ereje, mersze nem volt. Talán egy költő lelke segíthette volna.

Tisza: Csak azt ne! Különösen nem a mai, modern, bomlott lelkű költőké. Én is változást akartam, de azt nem a forradalomban láttam, hanem az iskolák, múzeumok, malmok, gyárak növekvő számában, s ezekben nagy eredményeket értünk el, nézzen szét az országban.

Ady: Az ipar valóban fejlődött – bár korántsem eleget –, a hozzá való társadalmi viszonyok azonban nem alakultak ki. Ez egy beteg ország, koldus ország, úri ország, függő ország, és persze kulturálatlan ország. Tökéletes példája a tökéletlenségnek. A szociális háború immár elkerülhetetlen, s az is, hogy demokrácia kövesse, és majd a szocializmus. Magyarország mindig a politikának, a lármás együgyűségnek az országa volt, itt bizony nagy dolog egy intellektuális forradalom. S büszke vagyok, hogy egy kicsit talán jómagam is csináltam ezt a forradalmat.

Tisza Költő még, vagy már politikus?

Ady A poétamesterség gyönyörűségeivel éppen torkig vagyok, s jaj volna nékem, ha csak poéta volnék. Bevallom, egyedül az éltet, hogy valami más is volnék…

Tisza Komolyan hiszi Petőfivel, hogy Isten útmutató lángoszlopoknak rendelé a költőket? Bár… annyiban talán jogos lehet ez az elképesztő és alaptalan becsvágy, hogy nincs Kánaán. A költő szabadon mutogathat akármerre.

Ady Az én prófeciám már régen nem a Kánaán keresése, hanem a kárhozat elkerülése. Hiszem, s boldoggá tesz, hogy ez a sokszor elátkozott magyar irodalom előfutárja lehet Magyarország megkésett, de most már végképp nem halasztható szociális átalakulásának. Ez az új irodalom valószínűleg nem szocialista, de a szocializmus által és révén van.

Tisza A szocializmus – utópia. És Utópia nem az az ország, amelyért érdemes harcba menni, s a nevében egy létező országot lerombolni. Persze, ha a szocializmus célja nem a bosszú, nem a fölfordulás, a magántulajdon eltörlése, hanem a munkásság élet- és munkakörülményeinek javítása, akkor én is szocialista vagyok. És pártom, a Munkapárt is az.

Ady: *gúnyosan tapsol* Erre inni kell.

az óra üt (5)

Ady Kérem, adjon egy pohár… valami erőset.

Tisza megmerevedik, Adyra néz, és bizonytalanul elindul a pohárszék felé. Kivesz egy poharat, aztán kisvártatva még egyet, s egy ezüst tálcára teszi őket. Aztán csenget. László belép.

2. jelenet

László Uram…

Tisza Hozzon az otthoni szilvából, és töltsön az úrnak.

László kimegy, s kisvártatva visszatér egy fehér csatos üveggel. Tölt az egyik pohárba, amikor a másikba is töltene, Tisza nemet intve felemeli a kezét. László megkínálja Adyt, aki mohón lehajtja az egészet.

Ady Ismerős… otthoni tűz.

László Egészségére, uram.

Ady Maradjon még.

László Tiszára néz. Tisza bólint. László a tálcát a poharakkal és az üveggel a zongorán igazgatja.

Ady *Lászlóhoz* Mondja maga is a gazdájának, hogy meneküljön el.

László Már mondtam, uram,

Ady Mondja újra.

László Az én uram nem szereti, ha valamit kétszer mondanak neki.

Ady A maga gazdája nagyon makacs.

László Igen, uram.

Ady Maga kint volt a fronton. Tényleg azt érezte, hogy az élete nagy pillanata?

László Igen, uram. De… ettől még gyűlöltem a háborút.

Ady Azokat is gyűlölte, akik ránk hozták?

László Azokat is.

Ady A gazdáját is?

László Őt nem. Ő ellenezte, aztán pedig ott volt velünk a fronton.

Ady Szép, úri divatból. Bár harcok akkor már nem voltak. Hagyjuk… A forradalomról vitatkoztunk a gazdájával, mit gondol, szükséges a nép forradalma egy igazságtalansággal és nyomorral teli országban?

László Azt én nem tudom, uram… Nem vagyok a szavak embere.

Ady Hallgat. Ezer éve hallgat. Csak van véleménye!

László Az van, ha nem mondom is. A szavak csak szavak. Pelyva, amit mond az ember… De az jó, hogy önök szóba állnak egymással.

László tétova mozdulatot tesz, mintha vívódna, hogy beszéljen-e. Tiszára néz, és fölbátorodva folytatja.

László Én az élet pártján állok. Ami az életben fontos – búzaérés, gyerekszületés – az mind helyben történik. Nem a háborúban, nem is a parlamentben. Nekünk Hajnal rektor úr azt tanította – nem sok memoriter maradt meg a fejemben, de ezt nem felejtem el –: A haza dolga: gordius-kötés. De kard nem oldja meg, csak küszködés.

Ady Arany László derék ember volt, de inkább a délibábok hőse lennék, mint az ugaré.

László Nem gondolnám, hogy a kardot dobjuk el. De a nép fölkelése nem elhatározás kérdése. Azt hiszem, az olyasmi, mint a vulkánkitörés. Ha valakik csak elhatározzák, az pipafüst, nem tűzhányó. Egy térnyi, utcányi tömeg nem a nép. A forradalom a szememben szent dolog. A nép ügye, nem az agitátoroké. Balga ember, aki azt hiszi, hogy az ő lábdobbantása előidézhet földrengést.

Ady Ha elviselhetetlen az élet, muszáj toporzékolni. Eh, hagyjuk. Töltsön még egyet, ha megveti a szavakat.

László Tiszára néz, aki alig észrevehetően bólint. László tölt, megint Tiszára néz, és kimegy.

3. jelenet

Ady iszik, most csak egy kortyot.

Ady Én megdöglöm hamar, nem láthatom meg, lesz-e jó vége a harcnak. De mélyen hiszem, hogy a forradalom a teljességes élet. Amit lehet akarni, azt kell akarni.

Tisza Ez is narkotikum, mely mindent ígér, de nem ad semmit. Ön, attól tartok, túlságosan komolyan veszi a szabadkőműveseket.

Ady Igen, az eszméik magukkal ragadnak, bár a szertartásaikat unom. Én is egy radikálisan új világban hiszek, és tetszik, hogy hatni akarnak, de nem törnek hatalomra.

Tisza Csak az hat, akinek van hatalma. Nincs sok különbség, hogy valaki célját fegyverrel, törvényekkel éri el, vagy pénzzel, befolyással.

Ady Azért van különbség egy hódító hadsereg és a szabadkőművesek felvilágosítással hódító szép eszméi között.

Tisza Naiv. A széplelkű szabadkőművesek hatása csekély. Bókay nagymester jó barátom. 15-ben én is naiv voltam, az olaszok hadba lépése előtt kértem őket, közvetítsék békeajánlatainkat befolyásos olasz testvéreik révén… Az eredményt tudja. Lényegében akkor dőlt el a háború sorsa… Egyébként a szabadkőművesség is megosztott. Náluk is vannak szárnyak: van nemzeti konzervatív is, radikális is. A radikálisok például nagyon is politizálnak, legfeljebb nem nyíltan, hanem a háttérből a politikusok befolyásolása révén.

Ady Ezzel nem mondott többet, mint azt, hogy ott is emberek működnek.

Tisza Nem is akartam többet mondani.

Ady Amit akarnak, az egy új világ és egy jobb ember.

Tisza Aki ezeket akarja, az nem ér el semmit. Aki elér valamit, az mást is akar. Olvasta lapjukat, a mai Estet?

Tisza fölveszi a lapot a zongoráról és olvassa.

Tisza „Az eddigi Magyarország ezer éves épülete ma éjjel összedőlt. Ez a nász, a mámor, az új erők napja.”…Én nem érzek semmi mámort…

Ady Engem lelkesít, hogy befejeződött, és elkezdődött valami.

Tisza Azt tudjuk, mi fejeződött be, de azt nem, mi kezdődött el. Higgye el, csak lassú fejlődés létezik. A tiszavirág – egyedül az fejlődik gyorsan.

Ady Az túl lassú, hogy évszázadokig nem történik semmi. Annyi ideje nincs az igazságnak, és végképp nincs a szegényeknek. Igen, ők olyan szegények, hogy még sok idejük sincs. Élni szeretnének, nemcsak szenvedni. Olyan nagy vágy ez? A költő ezt a vágyat élesztgeti, s a forradalmat ajánlja, mert tudja, a teljes társadalmi átalakulás csak erőszakkal érhető el.

Tisza Ebben sem hiszek. A politikai átalakulást csak lassan követi a gazdasági, még lassabban a társadalmi, s leglassabban a tudati, a kulturális átalakulás. Ha egy gyerek föllázad a szülei ellen, attól még nem válik felnőtté, nem nő ki a szakálla másnapra… A politikában a realitások foglyai vagyunk…

Ady Nem lehetünk a realitások foglyai. Az maga a halál. A hazugság realitása, a babona realitása, az ezer éves önzés realitása… Nem látja, hogy az önök „szakszerű" országlása hova vezetett. Ha egy suszterinas vezette volna az országot, érhetett volna el rosszabb eredményt?

Ady föl akar állni, de megbillen, visszaül.

Tisza Túl sokat enged meg magának – kedves megmentőm. De én nem akarok „megmenekülni". Nem akarok meghalni sem, de ha kell, meghalok. Senecának igaza van: a halál törvény, nem büntetés.

Ady Én sem önt féltem, hanem a forradalmat.

Tisza A háború mindent eldöntött. Az én sorsomat is. Új világ jön, s abban nekem már nem lesz szerepem. De a sejtéseim sötétek. Mire használják majd hatalmukat a radikálisok, a szocialisták, a katonatanács? S ki fog szóba állni velük a béketárgyalásokon?

Ady A békeszerződéseket bosszúálló győztesek, a saját hasznukat néző győztesek írják. Ezt a háborút nem most vesztettük el, amikor ön bejelentette, hanem amikor elkezdte. Ez a béke is még az ön sara, ha megéri, ha nem.

Tisza Ó, a bűnbak szükséglet örök. Maga tényleg azt hiszi, hogy én ki tudok robbantani egy világra szóló háborút, ha azt a világ nem akarja?

Ady Ön szimbóluma mindazoknak az erőknek, amelyek egy ország demokratikus felemelkedésének útjában állnak.

Tisza Szimbóluma? Bűnbakja. Vörösmarty átka Görgeyt bélyegezte bűnbakká, Kossuth hazugságait visszhangozva. Ön engem. S tett szert vele bizonyos körökben népszerűségre. „Görgeynek híják a silány gazembert, ki e hazát eladta cudarul" Mondja, mitől igazabb ez, mint a történelmi igazság? Attól, hogy rímel a sorok vége? …Én a háború első napjaiban szégyenkezve döbbentem rá, hogy a háborúhoz és a majdani jó békéhez szükséges politikai-földrajzi, közgazdasági, etnográfiai ismereteim menynyire hiányosak. Ezt szégyenkezve, de bevallottam a közös külügyminiszternek, Buriánnak, és forrásmunkákat, tanulmányokat kértem tőle. Magát az ilyesmi zavarta valaha?

Ady Mondhatnám Jókaival: a zseni nem tanul, hanem tud.

Tisza Szóval a „művész" mindig mindent tud? Sőt: jobban tud.

Tisza fölvesz egy könyvet az asztalról, kinyitja, a szeme elé tartja és visszadobja.

Ady *enyhe gúnnyal* Ön, úgy tetszik, szintén rövidlátó. Ez politikusnál nagyon veszélyes.

Tisza *mintha nem is hallotta volna* Maga nevezett engem háborús gyújtogatónak, vad geszti bolondnak, még rongy embernek is… Jó, a vélemény szabad, habár nem valami elegáns. De hogy új, kan Báthori Erzsébet? Nem talált volna a történelemben egy megfelelő férfi gonoszt? S mit csinálna a versével, ha a történészek bebizonyítanák, hogy Báthori Erzsébet nem gyilkolt, nem fürdött lányok vérében, csak befeketítették a rosszakarói? Szeme sem rebbenne. Művészi igazság? Mi az?

Ady Ön reménytelen. Nem hallgatott sárkányos meséket gyerekkorában? Kérdezte, van-e sárkány? Shakespeare-en számon kérné a cseh tengert, vagy Dantén a poklot? A művészet, eh…

Tisza Elfogadnám az érveit, ha a műben egy magasabb rendű igazság írná fölül a hétköznapit. Mint Danténál, Shakespeare-nél. De ha nem írja? Sosem értettem, a költők miért csináltak hős népvezért abból a kalandor Dózsa Györgyből. Mondja, számít egy vers igazságában az, hogy a valóságban nem volt izzó vastrón? Vagy csak az „eszmei mondanivaló" számít? S mi volna az? Hogy eljön egy új Dózsa György és megint fölgyújtja a kastélyokat? Ön az „új Dózsának", Áchim Andrásnak azt írta valahol, hogy: de szépen égnek az úri kastélyok és plébániák. Mondja, mi ebben a szép? Lehet, hogy a kastély a régi rend szimbóluma, de különben ház, amelyben emberek laknak. Vagy szimbólumégetéssel is lehet új rendet építeni?

Ady Maradjon minden a régiben? Én minden szavammal azért perelek, hogy ne maradhasson. Vannak idők, amikor egy vezércikk szerű poéma többet ér esetleg száz Homérosznál.

Tisza Nem a kakas szavára virrad… S a vezércikk nem több a kukorékolásnál. Különben nem a költészetet kárhoztatom, dehogy. Vörösmartyt is szeretem. Arany és Berzsenyi mellett a legjobban. Elfogadom, hogy a szabadságharc eltiprása, a gyalázatos megtorlás hívta elő átkait. Ez a keserű fájdalom csodálatos verseket szült, mint például az Előszó, melynél megrendítőbbet nem írtak magyar nyelven. „Most tél van és csend és hó és halál…" Ezt érzem ma is… Mégis, hogy van ez: az egyik csoda, a másik torzszülött? Az egyikben átélheti mindenki a maga legmélyebb magyarságát, a másik gyűlöletkeltő fércmű. Ha talán fájdalomcsillapító szándékú is. Szememben a politizáló költők – tisztelet a kivételnek – a szenzációhajhász bulvársajtó előhírnökei. A különbség talán az, hogy a bulvár egyszerű, primitív hazugságokkal operál, maguk bonyolultabbakkal… Amit a maga versei közül értek, azt rendkívül károsnak tartom, amit nem értek, azt zavarosnak, vagy polgárpukkasztó szemfényvesztésnek. Tényleg, mit akar azokkal a versekkel, amiket senki sem ért? Fekete zongora?

Ady Ne higgye, hogy senki sem érti. Sokan értik, talán többen is, mint kellene. Nem értem, mit nem ért. Ha a hatalmas Istent szabad volt ezer meg ezer vallásban mindig másként látni, s ha szabad volt őt szakállas öreg férfiúnak is festeni, akkor a szegény, mindnyájunkkal rendelkező Sors is kiheveri, ha én egy hangulatban titokzatos fekete zongorának képzeltem el, melynek hangjára táncoljuk el és ki valamennyien ezt a mi bús, szegény végzetes életünket…

Ady a zongorához lép, s egy újjal pár taktust pötyögtet Kodály dallamából, amelyet a Sírni, sírni, sírni c. versre írt (Vagy: Bartók motívumait Az ágyam hívogat c. vers zenéjéből.)

Ady Most magyarázzam, hogy versben nem kell, sőt nem is szabad mindent kimondani, mert akkor lapos lesz, üres? A vers megértéséhez szükség van az olvasó képzeletére. Aki érteni akar, annak egy kicsit Adyvá kell válnia. Önnek nincs esélye, mert semmitől sem irtózik jobban, minthogy bármily kicsit is Adyvá váljon.

Tisza Aranynak minden sorát szépnek találom és értem. Ez azt jelentené, hogy lapos, üres?

Ady Hagyjuk a költészetet. Mindig elismertem, hogy magában van valami a spártai jellemből. Így tudnia kell, hogy a spártaiak az ízléstelenség és tehetségtelenség bűnét avval büntették, hogy törvényileg kimondták: mindenkinek szabad, joga van ízléstelennek és tehetségtelennek lennie. Ez egyenes, tiszta beszéd. Ön legszívesebben azt írná elő, hogy az legyen ízléses és tehetséges, amit ön annak vél… Ha már itt tartunk, régóta fúrja az oldalamat a kíváncsiság: miért épp a magyar kultúra pálmafáján volnék én levéltetű? Meg a Nyugat? Mióta van a magyar kultúrának egyáltalán pálmafája?

Tisza *elmosolyodik* Na, látja, most maga nem akar érteni. Valaki lihegve dicsérni kezdte magát és a Nyugatot a kaszinóban, ahol én épp egy pálmafa előtt álltam. Dühömben mondtam. …Mert erkölcs nélküli lelki anarchiát láttam működésükben, üres feltünéshajhászást, mely a félművelt tömeg ízléstelenségére épít. Készséggel visszavonom a levéltetűt, ha ön is visszavonja a geszti bolondot.

Ady Visszavonni? Verset visszavonni nem lehet. De mit írtam?: „Minden a sorsé, szeressétek / őt is, a vad geszti bolondot… mert ő is az Idők kiküldöttje / s gyújtogat, hogy hadd hamvadjon össze / Hunnia úri trágyadombja. Ehelyett mégsem írhattam azt, hogy kedveljétek a miniszterelnök urat.

Tisza Az a trágyadomb – a történelmi Magyarország. A maga hazája is. Ezen a földön született, és ebben is fogják eltemetni. Esztétikai vitába nem bocsátkozom, én politikusi szemmel nézem a művészetet is. Nem a műfaja érdekel, hanem a hatása. És ha az fölforgató, akkor az ellensége vagyok. Én is mondhatnám önt gyújtogató embernek, hiszen nem én írtam: „Ölés s tisztítás vágya gyűlt itt, / Tegyünk a tűzre, élesztgessük.

Ady Már harmadszor idéz, nem is tudtam, hogy figyelmére méltat.

Tisza Egy miniszterelnöknek vízállási és szeizmográfiai jelentéseket is kell olvasnia. Felkészülni mindenféle katasztrófára. Így azokra is figyelni kell, akik társadalmi földindulást akarnak előidézni. És ön ezt teszi, mióta ismerem, felelőtlenül korbácsolva az indulatokat. Nem tenné, ha tudná, mi következik utána. Mennyi jót és mennyi rosszat hoz a forradalma. S pozitív lesz-e az egyenleg?

Ady *az ujjain számolja* Kiskirályságnyi uzsorás birtokok, fogyó, és Amerikába szökő fölműves magyar nép, alig valami ipar, bőrünkből szíjat hasító, hecces úrpolitika – s a mindezt számon kérő sajtó megfojtása… Ha ezek eltűnnek, már biztosan csak jobb lehet.

Tisza Mitől olyan biztos benne? A rosszat a még rosszabb is követheti. A változtatni nem egyenlő a javítanival. A forradalom – illúzió. Az embereknek tetszik, mert lázadás minden ellen, ami rossz, és bizodalom mindabban, ami jó. A történelem minden forradalma azt bizonyítja, hogy nem hoz jobbat, legfeljebb mást: más csoportok kerekednek felül, de a lényeg marad: az erős triumfál, a gyenge szenved. Lássa be, a mi gyönyörű 48-unk sem volt más, mint egy elsietett, kivihetetlen kísérlet – iszonyú véráldozatokkal. A magyarság hasznára 67 volt. Mondhatjuk közjogi „forradalom"-nak, ha ez a szó fontos önnek. Jogi eszközökkel növelte a magyar függetlenség mozgásterét. Kompromisszumokkal ugyan, viszont nem halt bele senki.

Ad: Ön a történelem nagy ismerője, igazán tudhatná, hogy maga Deák korántsem volt elégedett „nagy művével", s azt is, hogy 48 nélkül nincs 67. Az a véráldozat és függetlenedési törekvés teremtette meg a kiegyezés esélyét. Végül egy meggyengült császár kötött kompromisszumot – mentve a menthetőt – egy elveszett Magyarországgal.

Tisza Ne feledje, a kiegyezés óta mennyit fejlődött az ország. Nem az egész, elismerem. De az ipar, a tőke nem ismer szociális szempontokat. Ha idejön Svájcból egy Ganz Ábrahám, a fővárosba települ, nem Szabolcsba, vagy Gesztre. Száz éve nagyapáink, apáink reformmozgalma fölébresztette az országot. Az arisztokrácia megkezdte a harcot a jobbágyfelszabadításért, a közteherviseléséért. Önként, a saját érdekei ellen.

Ady Nem önként. Kényszerből. Legfeljebb fölismert kényszert követve. A világosabb elmék látták, hogy honi Ázsiánk tarthatatlan, a feudális államrendünk kilóg a rohamosan fejlődő Európából. Javasoltam azt is: ha nem akarunk megváltozni, menjünk vissza Ázsiába, ahonnan jöttünk, ott nem fog feltűnni barbár lustaságunk.

Tisza Az én ideálom is egy harmonikus jogrendben élő Magyarország. És annak az ezeréves szerves fejlődés nyomvonalán kell kifejlődnie, hogy tartós legyen. Annak nem lesz jó vége, ha azt a történelmi Magyarország romjain tákolják össze önjelölt megváltók, vagy számító kalandorok.

Ady Pedig muszáj lesz. Hiszen már csak romok vannak. Én fiatalon Váradon még azt gondoltam, hogy önből a század Széchenyije lehet. Úgy éreztem, minden adottsága megvan hozzá, s a sok jó

tulajdonságával, és kétségkívül szorgalmasan végigdolgozott életével kiérdemelte a nemzet sírásója címet.

Tisza Már megint verset ír. Engem gyaláz, és jobb jövőről képzeleg. A költő a látványos dolgokat szereti. Forradalomról lehet verset írni, kiegyezésről, szerves fejlődésről nem. Az snassz, érdektelen, lapos.

Ady A meglévőt nem védeni kell, hanem meghaladni. Az a szerves fejlődés.

Tisza Igen, a meglévőt védtem, a jót, ami javítható. Maga valami… soha ki nem próbált eszményt követett. Szebbet, mint az én valóságom… Nem hiszem, hogy mi valaha is megérthetjük egymást. Magának mindig könnyebb dolga lesz. A költészet a korlátlan képzelet birodalma, a politika a lehetetlen megvalósításának gyötrelme. A költészetben nincs kompromisszum, a politikában csak az van. A költői képzelet korlátja csak a tehetsége, a politikai cselekvés korlátja minden. Minden belső széthúzás, minden külső hatalmi érdek. A rímek összecsengetése, higgye el, sokkal könnyebb, mint az érdekek összehangolása… Népuralomról beszél? Ennél nagyobb szemfényvesztés nincs a történelemben. A parlamentben hiszek, a felkészült, elhivatott emberek becsületes vitájában.

Ady Ez ugyanolyan eszmény, mint az enyéim. Felkészültség? Elhivatottság? Becsületesség? A parlament hazugságház, hiú, üresfejű, önző, számító paprikajancsik gyülekezete. Ezt maga ugyanolyan jól tudja, mint én.

Tisza Megint a költői túlzások. Ezért nem szeretem magát, mert mindig túloz. Túloz és leegyszerűsít. Fekete vagy fehér, nacionalista vagy internacionalista. Ne feledje: a nemzetköziségben benne van a nemzet.

Ady Az ön Napóleonját, aki franciára akarta festeni a világot, száz éve a nemzetközi szövetség kényszerítette térdre.

Tisza Tegyük hozzá: az erős nemzetek szövetsége.

Ady Most a nemzetek nagy háborúja után az internacionalizmus az egyetlen esély, hogy a népek testvérisége felé mozduljon a világ. Meg kell haladni a nemzeti önzés szempontjait, csak úgy lehet Dunának, Oltnak egy a hangja.

Tisza Nem értjük egymást. Magyar csak magyarként, román csak románként tud összefogni a másikkal.

Ady Ne kezdjük újra. Vallja be, még most is magát tartja legalkalmasabbnak a haza megmentésére.

az óra üt (6)

Ady Menjen. Nincs több idő.

Tisza Ha tudnám, hogy tehetek valamit, igen, kiugranék az ablakon. Ma levélben fölajánlottam szolgálataimat Hadik miniszterelnöknek és…

Motorzúgás hallatszik. Mindketten megdermednek egy pillanatra. Ady Tiszára néz, aki úgy tesz, mintha semmit se hallana. László lép be feldúltan.

4. jelenet

László Itt vannak. Az őrök viszont eltűntek. Kettő maradt a kapunál, azok szó nélkül félreálltak, amikor a katonák benyomultak. Azt kérik, uram, fogadja őket.

Tisza Fogadjam? Ezek aztán udvarias gyilkosok. Nem törnek ajtóstul a házba. Hát csak tessék, tessék.

Egy esőkabátos, detektívnek látszó férfi és egy katonatiszt lép be.

Tisza Mit óhajtanak?

Esőkabátos Uram, bocsásson meg a zavarásért. Meg kell kérdeznem: ön rejtegeti azt a disznó cseh ügyészt, aki a vádat képviseli ellenem?

Tisza Azt sem tudom, maga kicsoda. Nem is érdekel. És nem rejtegetek senkit sem. Honnan veszik ezt a képtelenséget?

Tisza a szemébe néz, azzal a tekintettel, amelyet a legtöbb ember nem visel el, s félrefordítja a fejét. Az esőkabátos is a nagy órát kezdi nézni.

Esőkabátos Biztosnak látszó értesüléseink voltak. De nekünk elegendő az, hogy az ön szájából hallottuk a cáfolatot. Megtudtuk, amit akartunk… A cseh ügyészt majd máshol keressük. Engedelmével, távozunk.

Ady *feldúltan* Mit akarnak, miért jöttek ide, ha nem…?

Esőkabátos *Ady felé fordulva* Ön mit keres itt? Miért üti olyan dologba az orrát, amihez semmi köze? Ez nem vet jó fényt önre. A forradalom költője itt, ebben az időben, ezzel az emberrel…? Uraim.

Gúnyos teatralitással biccent a fejével, majd a katonatiszttel együtt sarkon fordulnak és elmennek.

5. jelenet

Ady *motyogva* Mi volt ez? Nem értem.

Tisza Mit nem ért? Hogy még élek?

Ady Azt hittem… De nem… Ezek terepszemlére jöttek. A városban elterjedt a hír, hogy ön elhagyta Budapestet. Én is drukkoltam idejövet – remélve, hogy nem találom itt.

Tisza És maga? Maga miért jött? Hogy még előtte szenvedni lásson. Tessék. Lássa. Szenvedek. Egy életet áldoztam arra, amit Magyarországnak neveznek, de az én áldozatom füstje nem szállt föl az égbe. A mindig magabiztos Tisza Istvánt már nem fogja látni. Nem kell magabiztosnak lennem, nem is kell annak látszanom. Nem is vagyok az. A parancsolás béklyóit levetettem örökre. Önkény? Autokrácia? Diktatúra? Dobálózás a szavakkal. Maga tényleg azt hiszi, hogy akit a vezetésre kiválasztottak, az kényekedve szerint parancsol? S nem foglya kényszereknek?

Ady Utoljára kérdem: biztosan meg akar halni?

Tisza Nem biztos, hogy olyan nagyon akarok élni.

az óra üt (7)

Tisza … Ha élnem érdemes volna, csak azért, hogy a nemzetközi közvéleménynek, főleg a győztes hatalmaknak fülébe rágjam igazságunkat: hogy a magyar nemzetvédelmi háborút vívott, melyre kényszerítve volt, hogy ezt vívta hősiesen, de gyűlölködés nélkül. Százfelől zúdulnak ránk és rólunk ellenségeink rágalmai. Be kell bizonyítanunk, hogy itt a Kárpát-medencében a magyar nemzet minden más népnél sikeresebben tudja szolgálni a nyugati hatalmak emberi ideáljait.

Ady Mindenki másnál? Ebből sose gyógyul ki?

Tisza Bűnt követ el a nemzet létérdeke ellen mindenki, aki most politikai ellenfeleit gyalázza, ahelyett, hogy igyekezne Magyarország lehető legjobb arcát mutatni a világ felé.

Ady Az ön által annyira gyűlölt Nyugat folyóirat például ezt csinálja tíz éve: a nyugati eszmék palántáit igyekszik a magyar ugarban meggyökereztetni. És egy kultúrnemzet képét mutatja a Nyugatnak. A világ különben sem azt látja, amit mutatunk neki, hanem, ami ott van a szeme előtt.

Tisza Bűnösök vagyunk és gyarlók, de semmivel sem bűnösebbek és gyarlóbbak más népeknél. A cseh, román, délszláv propaganda gátlástalan hazugságait nem lehet ellensúlyozni önostorozással.

Ady Szeget szeggel? Hazugságra hazugsággal válaszolni – az lenne a megoldás?

Tisza Igazságos bíróság előtt nem, de ha a bíró is csak olyan szent, akinek maga felé hajlik a keze, akkor menteni kell a menthetőt, bármi áron. Szétesőben van a hadseregünk, ki védi meg az országot, ha szomszédaink elindulnak, fentről a Duna, keletről a Tisza, délről a Dráva felé. A kisantant országok pontosan tudják, amit az indiánok: ha skalpolni akarsz, előbb öld meg az áldozatod, és csak azután nyúzd le a bőrét.

Ady Ó, már indián közmondásokat is bevet?

Tisza Már nincs az a monarchia, melyet védelmeztem, sokszor talán túl csökönyösen és szűklátókörűen. De szűklátókörűség-e, ha valaki a lényegre koncentrál? A nemzetiségekkel szembeni magyar szupremáciát csak a dualista szerkezetben lehet fenntartani. Ám a mai Ausztria már nem az, amellyel 67-ben kiegyeztünk. A semminél a perszonálunió is jobb, mely egyben tart, de külön hadsereggel, és az önálló külképviselet jogával. A majdani béketárgyalásokon nélkülözhetetlen lesz az erős magyar képviselet… Most az a valószínűbb, hogy a Monarchiát szétszaggatják – hiszen a győztes nagyhatalmak nem akarnak Németország mellett egy önálló akaratú középhatalmat. Ami pedig a Monarchiában élő népeket illeti: ők most mind önálló saját államra vágynak. Előbb, míg gyengék, államszövetségeket csinálnak: nagy délszláv államot, nagy Romániát, Csehszlovákiát. De eljöhet az idő, hogy ezek is válságba kerülnek, s a bosnyákok, szerbek, horvátok, sőt akár a szlovének, montenegróiak, a macedónok is mind-mind új saját államot akarnak. Vagy a moldvaiak, a székelyek, a szlovákok. Jó lesz az? Kinek?

Ady Mintha kezdene látni. Hát tessék, éljen és érveljen. Menjen vissza a parlamentbe – ha megválasztják –, s legyen a demokratikus Magyarországban a szocialisták nemzeti-konzervatív ellenzéke. Úgy még használhat. Különben kezdem érteni eszeveszett makacsságának mozgatórugóit. A magyar gőg és az úri önzés belevezette az országot egy végzetes zsákutcába, ahol úgy látszik, tényleg csak a halálnemet választhatjuk meg. A reformokat azért ellenezte, mert félt, azok nemcsak az úri rendszer bukásához vezetnek, hanem egyben Magyarország pusztulásához is...

Minden társadalmi változás, mely életben maradásunkhoz szükséges, egyben a halálunkat siettetné. Mint valami halálos gyógyszer. Gyógyít is, öl is. Még sincs más megoldás, mint merni… Aki él, az egy kicsit isten – ha tud és mer játszani életre-halálra. Sokszor gondolom, szépen halni csak a játékos ember tud, aki különb urat is látott már, mint a halál…

Tisza Egy ember, egy költő megteheti, hogy kockáztasson, hogy játszszon a saját életével, egy ország soha.

Ady Pedig ezt tették, amikor beléptek a háborúba.

6. jelenet

Kintről tömegmoraj hallatszik. László lép be.

László Uram, mennie kell. Azonnal. De már csak hátra a kert felé, mert az utcán valóságos tömeg gyűlt össze.

Tisza Mi az, nyilvános kivégzés lesz?

László motorzúgást hallva kinéz az ablakon.

László Egy teherautó jött. Katonákkal. Megyek, megpróbálom föltartóztatni őket egy kis geszti szilvapálinkával.

László sietve távozik.

Tisza Jöjjenek csak. Szívességet tesznek. Legalább nem kell végignéznem, mi lesz ebből az országból. Jót akartam. Mindig jót akartam.

Ady *maga elé* A pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve. Józerével ez az egyetlen köves út ebben a sártenger-országban.

Tisza Sosem csupán a mának éltem. Most meg már csak a mának halhatok… Csak az a jövő, csak azt tudnám feledni… Mi lesz ezzel az országgal száz év múlva?

Ady Mi lesz önnel most, erre gondoljon.

Tisza Az már nem érdekel. Csak a jövő, a gyötrő rémképeivel. Nem kétséges, jön az általános választójog. Vele a demagógia uralma. A kormány jólétet hazudik. Az ellenzék? Obstruál, és a rosszat, csak a rosszat szajkózza. A kétszeresen félrevezetett nép pedig – választ. Vagy már el se megy szavazni. Mert nem hisz senkinek. Kifelé? Száz év alatt megszokjuk – amit én fölfogni sem tudok – a jelentéktelenségünket. Lesznek, akik ezt tudomásul véve be akarnak olvadni a nagy egészbe, s lesznek, akik a nagyság és kivételesség hamis illúzióját kergetik majd. A világ most tapos rajtunk, akkor nevetni fog. Mi a nyomorúságunkat gőggel és

öncsalással palástoljuk. Minden leszünk, csak önmagunk nem. Ha leszünk egyáltalán.

Ady Én most a forradalom első napján, csak jót, biztatót látok, bár ott belül borzalmas sejtések gyötörnek. A forradalomról sincsenek illúzióim. Nemcsak a feudalizmust, a tőke hatalmát is gyűlölöm. Ráadásul nekünk nincs is igazi polgárságunk. Az csak olyan társadalmaknak van, ahol a polgárság forradalmat csinált. A mienk harácsolt, majmolta az arisztokráciát, de forradalmat nem csinált. Ezért nincs… Mégis: örülnék, ha ön is hinné, hogy száz év múlva még leszünk, unokáink igazi demokráciában élnek, népből jött, szolgáló vezetőkkel. Legalább a jövőben értsünk egyet…

Tisza Az nekem már semmibe se kerül… de azt biztosra veszem, hogy az országot száz év múlva sem költők vezetik majd. Bár állítólag a költő tud a legnagyobbat hazudni. Ám az önmagában nem lesz elég. Hatalom is kell hozzá, melynek bulvár-hadai képesek igazsággá „csaholni" a hazugságokat, vagy a hihetőségig sulykolni őket.

Ady Ebben lehet igazság: az anarchista nem gondolkodik, a gondolkodó nem tud cselekedni, másokat magával ragadni – pedig erős, igaz, jó politikához gondolat, póz és tett együtt kellenek. Ez tényleg nem a költő.

Tisza Száz év múlva az országnak már alighanem csak populista vezetője lehet. Aki úgy kerekedik fölül, hogy erősebb, okosabb, elszántabb és gátlástalanabb lesz a többi populistánál. Mert a populista természetesen populistát szül a másik oldalon is. De hagyjuk, ez nem a jövőn töprengés ideje. Most én kérem, menjen el. Ön volt az én vádló ügyészem, de nem kell, hogy részt vegyen a kivégzésen. A siralomházban… hm -villában az ember különben sem vágyik társaságra. Menjen. Menjen.

Ady Nem, nem megyek. Ennek nem szabad megtörténnie.

Tisza a komódhoz lép, kihúzza a felső fiókot, kiveszi a pisztolyát, ellenőrzi a tárat, aztán a fegyvert a zongora szélére teszi.

Tisza *Adyhoz – határozottan, de megenyhülve* Menjen. Igaza volt, én már meghaltam. A többi csak formaság. Amíg érdemes volt, túléltem a merényleteket. Ez lesz a negyedik. Remélem, jól céloznak, s hamar túlesünk rajta.

7. jelenet

Kintről lábdobogás, fegyvercsörgés hallatszik.

Balról László, jobbról Almássy Denise – szinte egyszerre lépnek be.

László Jönnek. Ilyet még nem láttam. Hogy katona visszautasítsa a pálinkát…

Ady *Almássy Denise-nek* Itt vagyok…, lássa.

Almássy Denise hálásan néz Adyra, egy lépést tesz is feléje, aztán megáll, Tiszához fut, és átöleli. Tisza mereven áll. Denise zavartan leengedi a kezét, és elhúzódik.

Denise Mi történik, István? Katonák a házban. Ilona halálra van rémülve. Jön rögtön ő is, csak átöltözik.

Tisza Ó, a drágám. És honnan tudja, mit kell fölvenni kivégzéshez?

Ady *maga elé* Megpróbálom föltartóztatni őket.

Tiszára néz, lassan elindul, majd visszafordul. Tisza mereven nézi, aztán a kezét nyújtja.

Tisza Menjen.

Ady sokáig – töprengve? tétován? elvből? – vár, de végül elfogadja a kinyújtott kezet. Aztán szinte ijedten visszarántja, s gyorsan elfordul. Az ajtóban megáll, s szinte eszelősen ismételget egy félmondatot.

Ady Ennek nem, ennek nem…

Ady Almássy Denise-re néz, és kimegy

Denise Mit tegyünk? Már nem mondom, hogy meneküljön, úgyse tenné. De szeretnék itt maradni maga mellett. Hátha ezek a katonák is emberek. Az én szememben Tisza István mindig nagy ember... Kislánykorom óta… *elhallgat*

Tisza nem figyel rá, s elgondolkodva mondja maga elé.

Tisza Hogy kik leszünk, azt életünk során talán befolyásolhatjuk, de hogy kik voltunk, azt nem. Soha. Azt majd az utókor… Eh, nem aktuális.

Katonák rontanak be nagy robajjal, fegyverrel a kezükben.

Tisza kezébe veszi a pisztolyát, csövével lefelé tartja, s hidegen kérdi

Tisza Mit akarnak?

Első katona *mintha betanult szöveget mondana fel* Maga hozta ránk a háborút, bűnhődnie kell.

Második katona Négy évig rohadtam a lövészárokban, maga miatt.

Tisza *nyugodtan* Én éppúgy sajnálom, mint önök azt a katasztrófát, ami az országra szakadt, de ha jobban volnának informálva, nem vádolnának engem.

Első katona Elég a szóból. Adja át a fegyverét.

Tisza Tegyék le önök is.

Az első katona kibiztosítja puskáját (kattan), Tisza pisztolyát lassan a zongorára helyezi. A többiek is kibiztosítják, és fölemelik a fegyverüket, Almássy Denise Tisza elé ugrik.

Denise Ne lőjenek!

A szín elsötétül. A pillanatnyi csendet hatalmas dörrenés töri meg. Majd még egy, és még egy. Csönd. A zongorán lassan pötyögtetve elindul a Bartók Concerto intermezzójából a Szép vagy, gyönyörű vagy… motívum majd elhalkul. Átmegy a Vincze- Kulinyi féle Szép vagy… operettdalba, nagyzenekar játssza szárnyalón, giccsesen, egyre hangosabban, aztán a zene lelassul, majd hirtelen megszakad.

Vége